

králem Vladislavem Českým a Matiašem Uherským, pokud se týkala Moravy / F. Kameníček (ed.) Sněmy Moravské z let 1477-1480 // AČ 10. – Praha, 1890. – S. 281-282.

РЕЗЮМЕ

ОЛОМОУЦКИЙ МИРНЫЙ ДОГОВОР 1479 ГОДА И ВЛИЯНИЕ ЕГО УСЛОВИЙ НА ПОЛИТИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ЗЕМЕЛЬ ЧЕШСКОЙ КОРОНЫ

Андрусак Я. Я. (Ужгород)

В статье освещается влияние Оломоуцкого мирного договора 1479 г. на политическое развитие чешских земель. Подписание Оломоуцкого договора между королями Матяшем Корвином и Владиславом II Ягеллоном завершило «Богемскую войну» 1466-1478 гг., закрепив распределение земель Чешской короны между двумя правителями. Немалая роль в подписании соглашения принадлежала чешской шляхте, которая отстаивала прежде всего свои интересы. Оломоуцкий мирный договор усилил позиции чешской знати и послужил предпосылкой к установлению на чешских землях сословно-представительной модели государственного управления.

Ключевые слова: Оломоуцкий мирный договор, Матяш Корвин, Владислав II Ягеллон, Моравия, Силезия, Лужицы, сословная монархия, чешская шляхта.

SUMMARY

THE PEACE OF OLOMOUC OF 1479 AND THE INFLUENCE OF ITS CONDITIONS ON THE POLITICAL DEVELOPMENT OF THE CZECH CROWN LANDS

Ya. Andrusyak (Uzhhorod)

The article reveals the influence of the Olomouc peaceful agreement (1479) on the political development of the Czech Kingdom. The «Bohemian War» (1466-1478) was ended with signing the Olomouc peaceful agreement between the king Matthias Corvinus and Vladislaus II Jagiellon. This agreement tightened the distribution of lands of the Bohemian Crown between two kings. The Czech representatives of noble class who was protecting their own interests also played an important role in signing the agreement. The Olomouc peaceful agreement had tightened the positions of the Czech nobility and became the precondition for the formation of the estate representative model of state government of the Czech lands.

Keywords: Olomouc peaceful agreement (Peace of Olomouc), Matthias Corvinus, Vladislaus II Jagiellon, Moravia, Silesia, Lusatia, estate representative monarchy, Czech representatives of noble class.

УДК 24(4) «15»:274

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОВІДНИХ ДІЯЧІВ СЛОВАЦЬКОЇ РЕФОРМАЦІЇ У XVI СТОЛІТТІ

Борис І. І. (Ужгород)

У статті розглядається релігійна діяльність діячів словацької Реформації, простежується їхня роль у поширенні нових релігійних течій на словацьких теренах. Подано також їхні біографічні дані, проаналізовано погляди на реформування церковного життя та показано характер і значення їхнього досвіду в контексті релігійної боротьби словаків із засиллям католицизму.

Ключові слова: Реформація, Словаччина, релігія, віра, Бог, лютеранство, кальвінізм, християнство, католицизм, церква.

Постановка проблеми. На терени сучасної Словаччини Реформація поширилася на початку 20-х років XVI ст. Разом зі змінами, які спостерігаються у процесі реформування суспільно-політичного життя словацьких земель, відбуваються і зміни в культурному та релігійному житті країни. Протягом XVI ст. на словацьких землях відбувався процес поширення нових релігійних течій, що мали прямиий

стосунок до європейської Реформації. Як відомо, реформаційні процеси призвели до розколу римокатолицької церкви та утворення нових віровчень. Їхня ефективність проявилася по-різному практично в усіх країнах католицького світу. Утвердження нових віросповідних засад позначилося на становищі церкви як великого землевласника та складової феодальної системи, зміцнивши роль католи-

цизму як великої ідеологічної сили. Реформація протягом XVI ст. набувала характеру широких релігійних та соціально-політичних рухів, що висували вимоги реформувати католицьку церкву й докорінно змінити вкорінені роками її догми та звичаї.

Культурний розвиток Ренесансу поступово набирав обертів. Він поширився і на словацькі землі. Під впливом Ренесансу його послідовники без вагань жертвували своїми особистими інтересами заради ревного духовного служіння. Саме завдяки діяльності релігійних просвітників того часу процес Реформації проявився повною мірою. Їхній внесок у поширення реформаційних ідей на словацьких теренах є надзвичайно важливим. На своїй батьківщині вони не були в безпеці й не могли розраховувати на надійний захист. Тож діячі Реформації часто перебували в постійному русі, а тому їхні імена лише зрідка виринають в окремих регіонах і містах, про що повідомляють нам історичні джерела.

Мета нашої статті – на основі опублікованих джерел та аналізу наукової літератури простежити діяльність провідних діячів словацького реформаційного руху XVI століття.

Визначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: подати стислі біографічні дані релігійних діячів словацької Реформації та охарактеризувати їхню діяльність, простежити процес поширення їхніх ідей у різних регіонах Словаччини, проаналізувати значення діяльності реформаторів у контексті розповсюдження реформаційних ідей на словацьких теренах.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, ще до битви під Могачем на початку 20-х рр. XVI ст. реформаційні погляди поширювалися купцями та студентами з королівських і гірничопромислових міст, які, повертаючись із Німеччини, приносили з собою новини про діяльність Мартіна Лютера, а також книги, що відображали його погляди. Після Могачької битви Угорщина була розділена на три частини. Центральні та південні райони перейшли під безпосередню владу турецького султана. Західні увійшли до складу володінь Габсбургів (Угорське королівство під контролем австрійців зі столицею в Пресбурзі, нині – Братислава), вони охоплювали всі землі сучасної Словаччини. Східні райони потрапили у володіння Яна Запольського, де поступово перетворилися в нову державу – князівство Трансильванія. Саме з цього часу почала формуватися потужна антицерковна опозиція, що базувалася на критиці сваволі католицьких священнослужителів (продаж індульгенцій, симонія, кулумація тощо). Інформація про реформаторський рух у Німеччині швидко розповсюджувалася серед усіх верств угорського суспільства, зокрема й на словацьких землях. У цей період, на етапі так званої «ранньої» Реформації, почали свою діяльність реформатори

(священики, проповідники), які взяли на себе відповідальність та сміливість здійснити спробу реформування релігійного життя не тільки свого регіону та країни, а й усієї структури церкви загалом.

Першим розповсюджувачем реформаційних поглядів на теренах Східної Словаччини, а саме в Бардієві, Кошицях та Пряшеві, був **Валфганг Шустел** [4, с. 22]. Згідно із записами у хроніці Краківського університету від 1504 р., він народився в Кошицях. Після закінчення університету Шустел оселився в Пряшеві, де про це згадується в 1514 та 1515 рр. У 1519 р. він діяв як проповідник у Кошицях, де опікувався старими й німецькими, регулюючи для них релігійні приписи. У цьому напрямку він працював і в Пряшеві. Подібна діяльність трактувалася позитивно, оскільки вважалася наближеною до вчення видатного теолога Середньовіччя Фоми Аквінського. Гуманний підхід Шустела деякі мешканці Кошиць сприйняли по-своєму і припинили дотримуватися посту. Міська рада повідомила про це Ягерську католицьку єпархію, яка викликала Шустела на допит. Його роботу було трактовано як прихильність до лютеранства і проголошено єретичною. Згідно з опублікованими джерелами, ця подія сталася в Кошицях 1526 р. під час Великого посту. Того ж року Шустел подався до Бардієва, а в листі від 15 січня 1527 р. вказав свою основну причину відходу з Кошиць: фінансові непорозуміння. Йому, нібито, не заплатили за один рік служіння в місті. Шустел був готовий повернутися до Кошиць за умови, якщо йому виплатять борг, а міська рада офіційно надішле запрошення. 1528 р. Шустел визнав, що основною причиною його відходу з Кошиць була незгода у релігійних справах [4, с. 22].

У Бардієві Шустел проголошував погляди, які не приймали практику та віровизнання католицької церкви. Він заперечував католицькі догматичні уявлення та літургійні настанови, прикрашування церков, шанування святих тощо [3, с. 86]. На початку 1528 р. Шустела було проголошено міським священиком Бардієва [4, с. 23]. Ягерська капітула на прохання міста підтримала Шустела і рекомендувала його як учену та набожну людину на цю посаду. При цьому зауваження на його адресу стосувалися лише недотримання деяких настанов посту.

Найважливішими питаннями для Шустела залишалися ті, які визначали, чи слід залишати на розсуд людини, слухати (або не слухати) слово Боже, чи припустимо карати її за непослух, а якщо так, то за яких обставин. Реформацію він розумів як поворот до нового життя, навернення до чесності та моралі. Зі статей, на які Шустел опирався як на умову своєї діяльності в Бардієві, стає відомо, що він намагався перетворити місто на таку собі старозаконну духовну республіку. Кожен житель міста повинен був у неділю слухати в церкві слово

Боже, інакше буде змушений понести покарання. Шустелові вимоги виходили за духовно-релігійні рамки і стосувалися також господарської діяльності вірників, їх морального, родинного та суспільного життя. Однією з його вимог було те, щоб міська рада ставилася до жителів міста відверто й чесно. Також Шустел намагався домогтися від міської ради фінансового утримання, але дістати схвалення цього йому не вдалося. Вимоги Шустела були неприйнятні для міської ради, і він був змушений покинути місто. 1531 р. зі Згорелса в Сілезії він написав листа до Бардівської міської ради, де повідомив про своє зречення від канонічного католицизму та його віровчення [4, с. 23].

Шустел ніби випередив час, а відтак належав до найрадикальніших представників бюргерської Реформації в Угорщині. Незважаючи на певні суперечності під час своєї діяльності в Бардіві і Кошицях, він доклав багато зусиль до поширення реформаторських ідей у східнословачькому регіоні, і в цьому плані його значення є величезним.

1522 р. кошицьким священиком став **Ян Генкел**. У науковій літературі про нього довідуємося як про першого реформаційного проповідника Кошиць [4, с. 23; 2, с. 40]. Генкел походив з давньої родини, яка проживала в Левочі, де він і народився 1481 р. Після навчання в Кракові та Відні, де здобув ступінь доктора теології, 1513 р. він став священиком у Левочі. 1522 р. Кошицька міська рада запросила Генкела на посаду міського священика. До Кошиць його особисто ввели мер Ян Вербер і найстарший серед представників міської ради священик Міхал Енгелбрехт. Генкел не був у захваті від роботи в Кошицях, тож уже 1525 р. він працював у Буді в замку королеви Марії (1505-1558) як її сповідальник, а також в університеті як професор [20, с. 68].

Паралельно з містами, перші ознаки Реформації в Угорщині спостерігалися і в королівському дворі, де найвизначнішим прихильником Лютера та його вчення був **Юрій Бранденбурзький** [20, с. 70], військовий вихователь угорського і чеського короля Лайоша (Людовіка) II Ягеллона (1516-1526) і довірена особа його дружини королеви Марії, сповідальником якої був Генкел. 1522 р. більшість представників угорської шляхти засудила Юрія Бранденбурзького як німецького еретика. А королева Марія, через свій толерантний підхід до Реформації, часто підозрювалася та звинувачувалася через реформаційні погляди. Як відомо, королева оточила себе такими гуманістами як Симон Грінеус, Вітус із Віншеїма та Конрад Кордатус. У цьому гуманістичному оточенні шанувалося вчення Еразма Роттердамського та Мартіна Лютера. Людовік II категорично забороняв у своєму палаці діяльність реформаційних проповідників, хоча, з іншого боку, угорський королівський палац був відкритий для гуманістичних поглядів [20, с. 70]. Саме там Генкел ознайомився з листами Еразма Роттердамського,

а посередництвом свого приятеля Яна Антоніна з Кошиць, який працював лікарем у палаці польського короля, перебував з ним у безпосередньому контакті. 1526 р. Генкел повернувся на два роки до Кошиць, де проповідував реформаційне вчення [4, с. 23].

1528 р. Генкел знову діяв як проповідник королеви Марії і, як впливає з наступних подій, залишив Кошиці через особисті причини. У 1528-1529 рр. Генкел супроводжував королеву Марію на засідання Аугзбурзького рейхстагу, на якому він вів розмову з послідовниками Лютера – Капітом, Букером та Меланхтоном. Мета зустрічі полягала у встановленні єдності між Реформацією та християнським гуманізмом. На думку Генкела, це було необхідним, позаяк над країною нависла загроза турецької небезпеки. Хоча порозуміння в цьому питанні так і не було досягнуто, контакти Генкела з Меланхтоном та Лютером призвели до того, що його звинуватили в симпатіях до лютеранства, а згодом взагалі стали вважати еретиком.

Поворотний момент настав 1531 р., коли Генкел прийняв присягу вірності католицькій церкві. У Пресбурзі (Братиславі) та Швейднітзі він служив аж до своєї смерті 1539 р. [4, с. 24]. Попри те що Генкел усвідомив недоліки католицької церкви і підтримував особисті зв'язки з представниками протестантизму, він розумів причини Лютерових реформаційних настанов у питанні проведення церковних реформ. Однак у своєму ставленні до Реформації Генкел був дуже обережний, що пояснюється як поважним віком, так і хворобою. Як освічена людина та гуманіст, він був проти насильства й ненависті. Негативно ставився він до анабаптистів та сакраментарів. Хоча Генкел і прагнув реформи церкви, він не міг зробити остаточний крок, той, який згодом зробили Лютерові наступники, тож відкрито так і не став на бік Реформації.

Наступною важливою постаттю ранньої Реформації є **Матей Девая Біро** [4, с. 24; 21, с. 103]. 1531 р. його було призначено священиком у Кошицях. Навчався у Вітенберзі, а до Кошиць прийшов як проповідник угорських вірників. Поширював лютеранські погляди, через що його називали «угорським Лютером». Угорський король Фердинанд I Габсбург (1526-1564) 30 вересня 1531 р. видав мандат проти реформаційних проповідників. Того ж року архієпископ Вардай надіслав до угорських міст комісарів, щоб вони обмежували поширення лютеранських ідей. Унаслідок цього Ягерський католицький єпископ Томаш Салагазі затримав Матея Девая Біро, кошицького німецького священика Антонія Трансільвана і пражського словацького проповідника Бартоломея Богнера. Згодом Бартоломея випустили на прохання Пряшівської міської ради, а кошицьких священиків ув'язнили у Пресбурзькому замку. Антонію вдалося повернутися до Кошиць і продовжити проповідницьку діяльність. Девая відвезли до Відня,

де справу вів єпископ Фабер. З відповідей на питання єпископа Фабера відомо, що Девай був відданий вченню Лютера. Він критично ставився до відпущення гріхів, очищення, сповіді, церковних реліквій тощо. Але він ліберально ставився до церковних свят і постів, зокрема практикував причастя хлібом і вином, а службу правив національною мовою. Девай вдалося звільнити з в'язниці за клопотанням Кошицької міської ради [4, с. 24; 2, с. 42].

Загалом у словацькій історіографії Реформації згадуються прізвища багатьох особистостей, і хоча про них збереглося не так багато відомостей, чимало з них зуміли залишити свій яскравий слід в історії.

Так, у Спиському регіоні Словаччини до таких належав **Юрій Левдішер** [20, с. 83], випускник Краківського університету, який вже 1522 р. як духівник проповідував окремі постулати лютеранства у своєму рідному місті Левочі. Попри переслідування, він поширював Євангеліє на Спиші – у Страхах, Кежмарку, Топорці, Любиці, Млиниці та Спиській-Новій-Весі. Пізніше Левдішер, хоч і підтримував деякі погляди Лютера, проте більше схилявся до анабаптизму, що не особливо подобалося щирим прихильникам лютеранства.

9 листопада 1529 р. в Левочі помер магістр Себастьян Генкел, лютеранин, брат Яна Генкела. Його наступником став **Ян Меллер** [20, с. 83], колишній сеньйор Братства 24-ох королівських священиків на Спиші, який поширював реформаційні погляди в цілому регіоні.

Яскравою сторінкою в релігійній історії Спиша став початок 40-х рр. XVI ст., коли сам списький пробст **Ян Горват** [1, с. 130] із Ломниць відійшов від вчення католицької церкви, перейшов до протестантів і пришвидшив орієнтацію населення Списького комітату до лютерівської Реформації. 1544 р. він одружився з донькою левоцького містянина Юрія Зіпсера, чим відкрито проголосив перед громадою про свій відхід від католицької церкви. Згодом долучився до розкрадання церковного майна, чим зіпсував свій авторитет реформатора.

Поступово виникло багато можливостей, щоб Реформація тісно вкорінилася в окремих містах та районах Спиша. 1536 р. проповідник **Андрей Керл** зайняв церкву святої Уршули у Виборній. 1538 р. вчення Лютера прийняли Гйотейовці, які віддали лютеранам церкву в Топорці. Першим містечком на Спиші, яке 1543 р. прийняло нову віру, стала Млиниця [1, с.131].

1544 р. Реформацію прийняла і Левоча, де діяв проповідник **Бартоломей Богнер** із Брашова, який вніс деякі зміни в літургію і став проводити богослужіння двома способами. Тут він служив до 1556 р., поки не подався проповідувати до Списької-Нової-Весі, де й помер [20, с. 83; 1, с.131].

У 30-40 рр. XVI ст. Реформація продовжу-

валася і в спиських королівських містах. 1545 р. лютерани отримали парафії та школи в Спиській Белі, Спиських Влахах та Врбові.

Ще однією постаттю Списької Реформації був **Вавринець Куендел Серпіліус** [1, с. 131]. Він вивчав теологію у Кракові, був капеланом списького пробста, а потім попрямував до Віттенберга, де познайомився з Філіпом Меланхтоном і перейняв від нього багато реформаційних ідей. 1530 р. Куендел особисто брав участь у проголошенні августинської конфесії Філіпом Меланхтоном, він досконало знав літературу з різних питань Реформації. У 1545-1558 рр. він керував парафією у Спиській Белі, отримав посаду ректора та проповідника в Левочі (1558-1564), був пастором в Любиці (1564-1571). Від 1557 р. Куендел був керівником Братства священиків 24-х королівських міст [1, с. 132].

У Врбові лютеранство започаткував священик **Вавринець Бухвалт** [1, с. 132], який очолював Братство священиків 24-х королівських міст у період 1549-1550 рр. Місто Любиця прийняло лютеранську віру 1546 р. Впродовж 1545-1563 рр. активним проповідником лютеранства в місті був священик **Шаламун Регнер**. У 1555-1557 рр. він очолював Братство священиків 24-х королівських міст. 1557 р. лютерани отримали також Спиське Подграддя та Рускиновці. У Спиському Подградді завдяки доктору теології **Даміану Графу** та пастору **Матею** 1551 р. також було прийнято лютеранство [1, с. 132].

1548 р. лютеранство поширилося у Спиській-Новій-Весі, де першим пастором став Юрій Левдішер, але нове визнання віри там 1555 р. утвердив теолог і проповідник Бартоломей Богнер. Того ж року (1548 р.) лютерани отримали парафію в Попрадї. Євангельську віру тут поширював тодішній католицький священик **Антон Топерцер** [1, с. 132], керівник Братства священиків 24-х королівських міст у 1545-1546 рр.

Наступні 50 років XVI ст. лютерани поступово отримували парафії в містечках центрального Спиша: 1551 р. – в Матейовцях, 1552 р. – у Спиській Соботі та у Великій, а 1556 р. – у Тварожній. У цих роках здійснювалася також лютеранська конверсія у Страхах. У Спиській Соботі нову віру затвердив перший пастор **Антон Філадельфус**, а школу лютерани отримали 1559 р. У Великій це був проповідник **Грегор Філкер**. Найпізніше лютеранську віру прийняла Тварожна – 1556 р., завдяки зусиллям священика **Томаша Леммела** [1, с. 133].

У Спиському регіоні Словаччини, безумовно, найвидатнішими постатями стали списьконовеський священик **Валентин Мегандер-Гросман** [20, с. 110; 21, с. 119] та списькоподградський релігійний діяч **Циріак Обсопій-Кох** [20, с. 110; 21, с. 119], які були уповноважені скласти визнання братства 24-х королівських священиків на Спиші. Це мав бути своєрідний доказ того, що вони вірно дотримуються Святого Письма і не сповідують

еретичні погляди. Обидва священики походили зі Спиша. Валентин Мегандер-Гросман народився у Кремниці, навчався у Віттенберзі, був учнем Філіпа Меланхтона. З 1562 по 1570-ті рр. він був священиком у Списській-Новій-Весі, а згодом став сеньйором. Циріак Обсопій-Кох походив із Саска, був учнем Леонарда Стоцкела, коли той викладав в Ейслебені (1534-1536), був священиком у Списському Подградді, з 1578 р. – сеньйором [20, с. 111]. Вважаємо, що ці дві постаті відіграли найважливішу роль у складанні та прийнятті символу віри, відомого як «*Confessio Scopusiana*». На нараді 26 жовтня 1569 р. текст визнання віри було підписано всіма священиками Списського міського сеньйорату. Мегандер-Гросман та Обсопій-Кох трактували церкву як видиму сукупність вірників, які слухають та приймають чисте й цілісне вчення Євангелія. Цим самим вони критикували догматичні настанови католицизму, були проти анабаптистського руху, а всім служителям церкви наголошували, що кожен повинен бути компетентним і перебувати тут тільки за покликанням душі.

Потужний реформаторський рух, що розгорнувся в центральнословачькому регіоні, залишив згадки про діяльність його відомих представників. Серед них вирізнявся **Ян Креслінг** (1488-1568), уродженець Буді. Навчався у Відні, був пастором у церкві святого Юрія в Буді. 1522 р. проповідував у Кремниці, через що католицька церква звинуватила його у поширенні ересі та ув'язнила. Потім він переїхав до Німеччини. Звідти повернувся як пастор до Крупины, потім – до Банської Штявниці, де й помер. У Банській Штявниці 1524 р. проповідником був **Сигізмунд Стаудахер** [20, с. 68; 8, с. 95].

Серед світських містян Реформація Лютера також мала затятих прихильників. У Банській Штявниці лютеранином був містянин **Варфоломій Франкфуртер**. З його листа випливає, що 1522 р. до лютеран уже належав нотаріус із Кремниці. У хроніках Гайна (*Hainová kronika*) 1524 р. зазначено, що кушнір **Грегор Мілд**, якого називали Кінаст, усіма можливими способами підтримував лютеранство. Його радники – **Петер Гюттліх** та **Петер Мюнцер** так само були щирими прихильниками лютеранського вчення [20, с. 69].

У Банській Бистриці за лютеранськими переконаннями проповідували: на Великдень 1523 р. – **Шімон Бернارد** із Опави; 1524 р. – магістр **Домінік Гофман** із Ловенберга в Сілезії; 1530 р. – словацький проповідник **Ян Шварц**; у період 1530-1532 рр. – **Штефан Шпетінгер**; у 1532-35 рр. – **Андрей Фішер**; 1538 р. – **Варфоломій Францік** та словацький проповідник **Йозеф**; 1541 р. – **Мартін Ганко** із Фрейстага [20, с. 84].

У Любітовій служив священик **Ян Матесі**, а потім, близько 1540 р., – **Юрай Фішер**. У Кремниці вже 1525 р. проповідував особистий приятель

Мартіна Лютера – **Конрад Кордат**. Перед відвідинами єпископа 1534 р. Кремницю покинув магістр **Гензел**. У Зволені служив протягом 1534-1538 рр. **Ян Клейн**. Потім він проводив проповідницьку діяльність у Крупині та Кремниці. У Крупині після 1535 р. служили **Ян Кейсел** та **Мікулаш Лаусман** [20, с. 84].

У центральнословачькому регіоні найвидатнішою постаттю можна вважати штявницького пастора **Ульріха Каммергнехта Цубіцларіуса** – автора як часткових віровизнань центральнословачьких шахтарських міст, так і головного документа про віросповідання, відомого як «*Confessio Heptapolitana*». У Банській Штявниці він служив дванадцять років (1552-1564), де працював на консолідацію реформаторського руху по всій Словаччині, як вербально, так і письмово [20, с. 106]. Цубіцларіус наголошував: інститут священства встановлено для того, щоб проповідувати чисте Євангеліє Христа і здійснювати таїнства. Сам Бог у церкві, як у видимому суспільстві смиренних вірників, діє через проповідників. Тут зустрічаємося з гострою критикою папської курії, яка присвоює собі найсвятіше ім'я церкви Христової. Цубіцларіус так само виступав проти анабаптистів і говорив про компетентність священиків, відданість їх своїй ідеї.

Одним із найважливіших представників суспільного життя XVI ст. в Угорщині є релігійний письменник, педагог, яскрава постать Словацької Реформації **Леонард Стоцкел** [12, с. 10; 21, с. 107]. Завдяки його діям гуманізм на території теперішньої Словаччини набув реформацийного значення. Леонард Стоцкел був винятковою особистістю. Він зміг невимушено перенести стосунки між християнством та світською культурою (антикою), впровадив так званий реформацийний гуманізм на території нинішньої Словаччини, поширив та утвердив дискурс словацької культури й освіти. Праці Стоцкела є джерелом для вивчення тодішньої освіти, церковно-організаційних віровчень, загального поступу гуманізму в Угорщині у XVI столітті.

Леонард Стоцкел народився 1510 р. в німецькій сім'ї. Це ім'я в його родині мало свою традицію. Його батько, також Леонард, був міський коваль, член міської ради, куратор міського храму в Бардієві. У 1512-1513 та 1520-1521 рр. був мером цього міста [12, с. 11].

Основну освіту Стоцкел здобув у рідному місті. У 1522-1526 рр. відвідував школу в Кошицях. Від 1526 р. навчався у Вроцлаві, але після смерті батька через брак коштів залишив навчання. Проте й надалі залишився у Вроцлаві, де працював на посаді приватного вчителя та помічника у торговця Рудигера. У 1530-1534 рр. продовжував навчання у Віттенберзі, де близько познайомився з Мартіном Лютером і Філіпом Меланхтоном. У 1534-1535 рр. працював в Ейслебені ректором школи. Звідти знову повернувся до Віттенберга, де працював вихова-

телем. До Бардієва повернувся 1539 р., де прожив до кінця життя [12, с. 11].

З реформаційним та гуманістичним вченнями Леонард Стоцкел ознайомився вже під час студій у Бардієві та Кошицях, де викладали прихильники гуманістичних поглядів. У 1518-1520 рр. у Бардівській міській школі навчав гуманіст **Валентин Екхіус** (1494-1550), послідовник Еразма Роттердамського. Екхіус писав латинські вірші, готував посібники з вивчення творів античних авторів. У євангельській гімназії в Кошицях у 1521-1525 рр. ректором був англійський педагог-гуманіст та поет **Леонард Кокс**, який свого часу навчався в університеті Сорбонна в Парижі, а в 1514-1517 рр. був учнем Філіпа Меланхтона в Тьубінгені [12, с. 12].

Одним із реформаційних принципів діяльності Стоцкела було акцентування уваги на навчанні й вихованні молоді генерації. Реформація в його розумінні означала значний внесок в освіту, педагогіку, принципи навчання. У шкільну практику Стоцкел вводив педагогічні принципи Філіпа Меланхтона. 1540 р. він уклав закони Бардівської школи «*Leges scholae Bartphensis*», які впливали з (Меланхтонових) шкільних законів, запроваджених у Саксонії. Вони чітко окреслювали релігійну основу виховання шкільної молоді. Учні готували до вивчення основ релігії, до читання святого Письма й до молитви. Такий підхід до навчання захопив багатьох визначних гуманістів і педагогів-протестантів [12, с. 13; 14, с. 40]. Наприклад, від Йоганеса Стурма (1507-1589), ректора гімназії у Штудгарді, метою якого було виховання «*sapiens at que eloquens pietas*» (мудра та правильна набожність), Стоцкел перебрав метод постійного повторювання шкільного матеріалу. Організаційний порядок Стоцкела перейняли також лютеранські школи в Кежмарку, Пряшеві та Кошицях. Леонард Стоцкел склав для учнів катехізис, з якого ті отримували основи християнського вчення.

Стоцкелові учні стали яскравим прикладом освіченості в Угорщині. У Бардівській школі навчалися сини знатних містян та високопосадовців з теренів нинішньої Словаччини та з-за її меж. У Стоцкела здобували освіту брати Мартін, Матей та Мікулаш Раковські, Юрій Пуркішер, Франциск та Ян Реваї. Багато його учнів успішно продовжували навчання у закордонних університетах, особливо у Віттенберзі, працювали у різних сферах тогочасного суспільного життя, особливо в церковній та шкільній сферах.

Після свого повернення до Бардієва 1539 р. Стоцкел з'ясував, що церкви потребують правил для спільного та єдиного рівня християнсько-релігійного життя та дотримання порядку. В цей період

Лютеранська церква на теренах Словаччини не мала чіткої організації. 1540 р. Стоцкел склав церковні правила, які ввійшли в історію під назвою «Шариські статті». Правила були встановлені для Бардієва, Пряшева та Сабінова й містили 26 принципів церковного життя. Стоцкелові приписується і авторство так званих Пряшівських статей. Ці артикули були прийняті на засіданні синоду у Пряшеві 2 листопада 1546 р. Вони містили 16 статей, які стосувалися організаційних та релігійних справ [12, с. 15; 14, с. 48; 15, с. 55].

Проте найвизначнішим документом реформаторської діяльності Стоцкела є перше визнання євангельської віри в Угорщині «*Confessio Pentapolitana*» [12, с. 17; 20, с. 102]. Визнання віри п'ятьох східнословачьких королівських міст – Бардієва, Кошиць, Левочі, Пряшева та Сабінова – подається у світській та церковній літературі як найстарша пам'ятка угорського лютеранства. Стоцкел виклав визнання віри у 20-и статтях. Відтак лютерани у Східній Словаччині виявили, в чому полягає така відмінність даної релігійної доктрини від інших реформаційних течій. Статті Стоцкел формував так, як того вимагала тодішня ситуація. Він чітко визначав, що є в лютеран спільного та відмінного порівняно з римською церквою.

«*Confessio Pentapolitana*» є автентичним свідченням про його автора. Стоцкел у своїх статтях постає як знаючий експерт і дипломат. Кожна стаття визнання віри п'ятьох міст отримала чітку прописку у реформаційному вченні. Це документ, який засвідчує глибокі знання Стоцкелом святого Письма та Аугзбурзького визнання віри. Стисле формулювання статей не тільки не оминуло нічого з лютеранського вчення, ба більше – увиразнило прихильність до нього. Цим самим було покладено початок у відновленні церкви віттенберзького напрямку – євангельської церкви Аугзбурзького визнання (ЄЦАВ) на території теперішньої Словаччини.

Висновки. Отже, реформаторська діяльність словацьких релігійних діячів у контексті поширення реформаційних процесів привнесла значні зміни в релігійне життя всіх словацьких земель. Суттєва різниця між новою, більш демократичною, лютеранською (євангельською) та ортодоксальною католицькою релігією дозволила реформаторам легко завойовувати маси віруючих. Упродовж другої половини XVI століття реформаційні процеси охопили практично всі словацькі терени. Її масштаби чітко ілюструють прийняті віровизнання, відомі нам як «*Confessio Pentapolitana*», «*Confessio Heptapolitana*» та «*Confessio Scepusiana*». Завдяки їх авторам було закладено початкові основи сучасної церкви у Словаччині.

1. Bizoňová M. Reformácia a počiatky rekatolizácie na Spiši / Monika Bizoňová // Leonard Stöckel a reformácia v strednej Európe / Peter Kónya. – Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej university, 2011. – S. 129-138.
2. Bodnárová M. Počiatky reformácie v Košiciach / Miloslava Bodnárová // Acta Facultatis philosophicae Universitatis Šafárikanae. Historia 3. Spoločenskovedný zborník. – Presov: Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 1994. – S. 38-49.
3. Bodnárová M. Reformácia v Bardejove v 16. storočí / Miloslava Bodnárová // Prvé augsburské vyznanie viery na Slovensku a Bardejov / P. Kónya. – Prešov: Acta Collegii Evangelici Prešovensis V, 2000. – S. 85-91.
4. Bodnárová M. Reformácia vo východoslovenských kráľovských mestách v 16. storočí / Miloslava Bodnárová // Reformácia na východnom Slovensku v 16. až 18. storočí / F. Uličný. – Prešov: Acta Collegii Evangelici Prešovensis II, 1998. – S. 19-38.
5. Bokes F. Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie / František Bokes. – Bratislava: Slovenska academia vied a umeni, 1946. – 477 s.
6. Botto J. Juraj Thurzo a Gabriel Bethlen / Julius Botto // Cirkevné listy. – 1902. – Ročník 16. – Číslo 4. – S. 109-113.
7. Čaplovič D. Problematika cirkevných dejín 1517-1681 / Dušan Čaplovič. – Bratislava: Veda, 2001. – 147 s.
8. Daniel D. Kniha a šírenie reformácie v banských mestách / David Daniel // Kniha 1999-2000. Ed. Miroslava Domová. – Martin: Slovenská národná knižnica, 2001. – S. 94-103.
9. Daniel D. P. Výkum obdobia reformácie na Slovensku / David P. Daniel // Historický časopis. – 1989. – Ročník 37. – Číslo 4. – S. 572-592.
10. Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry. 3. / [Zost, Pavel Uhorskai, Július Alberty a kolektiv]. – Liptovský Svätý Mikuláš: Tranoscius, 2002. – 504 s.
11. Havíra J. Levoča vo svetle počiatkov Lutherovej reformácie / Ján Havíra // Cirkevné listy. – 1982. – Ročník 95. – Číslo 11. – S. 175-177.
12. Klátik M. Leonard Stöckel – profil osobnosti / Miloš Klátik // Leonard Stöckel a reformácia v strednej Európe. – Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2011. – S. 10-19.
13. Klátik M. Postavy a udalosti doby Žilinskej synody: 400 rokov evanjelickej cirkvi na Slovensku / Miloš Klátik. – Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2010. – 181 s.
14. Kónya P. Konfesionalizácia na Slovensku v 16.-18. Storočí / Peter Kónya. – Prešov: Prešovská univerzita, 2010. – 232 s.
15. Kónyová A. Kalvínska reformácia a Reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16.-18. storočí / Annamária Kónyová, Peter Kónya. – Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2010. – 226 s.
16. Kovačka M. Akty a závery – Zákony a ustanovenia Žilinskej synody z roku 1610 / Miloš Kovačka. – Martin: Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav, 2010. – 112 s.
17. Kvačala J. Dejiny reformácie na Slovensku / Ján Kvačala. – Liptovský Svätý Mikuláš: Tranoscius, 1935. – 303 s.
18. Mannová E. Krátke dejiny Slovenska / Elena Mannová. – Bratislava: AEP, 2003. – 368 s.
19. Petřík J. Dejiny slovenských evanjelických a. v. služieb Božích / Ján Petřík. – Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1946. – 321 s.
20. Veselý D. Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku / Daniel Veselý. – Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2004. – 384 s.
21. Товтин Я. Суспільно-політичне становище словацьких земель у складі монархії Габсбургів (1526-1610 pp.) / Яна Товтин / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Держ. вищий навч. заклад «Ужгород. нац. ун-т», Каф. історії Стародав. світу і Серед. віків, Центр іст. студій з богемістики і словакістики; передм. І. Ліхтея. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2011. – 160 с.

РЕЗЮМЕ

ОСОБЕННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЕДУЩИХ ДЕЯТЕЛЕЙ СЛОВАЦКОЙ РЕФОРМАЦИИ В XVI ВЕКЕ

Борис И. И. (Ужгород)

В статье анализируются религиозная деятельность деятелей словацкой Реформации, их роль в процессе распространения новых религиозных течений на словацких землях. Рассматриваются их биографические данные, взгляды на реформирование церковной жизни, прослеживаются характер и значение их опыта во время религиозной борьбы словаков с засильем католицизма.

Ключевые слова: Реформация, Словакия, религия, вера, Бог, лютеранство, кальвинизм, христианство, католицизм, церковь.

SUMMARY

DISTINCTIVE FEATURES OF THE ACTIVITY OF LEADING REPRESENTATIVES OF THE SLOVAK REFORMATION IN 16th CENTURY

I. Borys (Uzhhorod)

The article deals with religious activity figures of Slovak Reformation in the spread of new religious movements in the Slovak expanses. They cover their biographical data, the position on reforming the church life and traces the nature and significance of their experience during the religious struggle of Slovaks with the dominance of the Catholic Church.

Keywords: Reformation, Slovakia, religion, Faith, God, Lutheranism, Calvinism, Christianity, Catholicism, church.

УДК 94(439) – 058.222 «16/17»

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СУСПІЛЬНОЇ ВЕРСТВИ ДВОРЯНСТВА У ПІВНІЧНО-СХІДНІЙ УГОРСЬКІЙ УГОРСЬКІЙ У XVI-XVII СТОЛІТТЯХ

Зубанич Л. Л. (Ужгород)

У статті окреслено та проаналізовано етапи формування й розвитку суспільної верстви дворянства в північно-східній частині Угорського королівства (територія сучасного Закарпаття – комітатів Унг, Берг, Угоча, Мароморош) у XVI-XVII століттях.

Ключові слова: дворянство, комітати, Іштван Вербовці, родина, садиба, грамота.

Постановка проблеми. В результаті поразки в битві під Могачем на руїнах колишньої середньовічної Угорської держави утворилися три держави / провінції різного політичного, економічного та релігійного спрямування. Взаємозалежність цих трьох регіонів (Угорське Королівство, Трансільванське Князівство, угорські території Османської Імперії), а також спільна для них зовнішня загроза призвели до виникнення нового та незвичного суспільного устрою, каталізатором появи якого був потужний за своєю чисельністю суспільний прошарок – дворянство. Територія Північно-Східної Угорщини (Ужанський, Березький, Угочанський та Марамороський комітати) була розташована на лінії політичного, економічного та релігійного розлому. Протягом XVI-XVII століть Угорське королівство і Трансільванське князівство були становими монархіями, де правитель (король або князь) поділяв владу з представниками вищого суспільного класу, тобто з дворянством. Сформований таким чином поділ влади та феодално-представницький державний устрій упродовж століть були визначальними рисами життя цього регіону.

Метою цього наукового дослідження є аналіз формування та розвитку суспільної верстви дворянства у комітатах Унг, Берг, Угоча та Мараморош (північний схід Угорщини) упродовж XVI-XVII століть.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує велика кількість опублікованих [10, 11, 14,

17, 19, 20, 21, 22, 25] та неопублікованих [1, 2, 3, 4, 5] джерел, наукової літератури, присвяченої дослідженню історії дворянства. Варто відзначити фундаментальні праці І. Надя [26-38], які подають характеристику історії дворян Угорського Королівства. Важливою є також праця прихильника міждисциплінарних студій І. Сабова [44], який у своїй монографії поряд із політичною історією Угочанського комітату приділив значну увагу економічним процесам та формуванню народності в цілому по регіону. Нині при Інституті історії Угорської академії наук (УАН) працює ціла група дослідників, які вивчають різні аспекти історії Угорщини раннього нового часу, зокрема розвитку дворянства як важливої суспільної верстви: Тібор Найман [39, 40], Гейза Палфі [41, 42], Іштван Трінглі [45, 46, 47], Атілла Жолдош [50, 51]. Їхні дослідження базуються на новітніх підходах та роблять значний внесок у вивчення історії Північно-Східної Угорщини XVI-XVII століть.

Виклад основного матеріалу. Суспільне розшарування угорців почалося вже в XI ст. Саме тоді сформувалися привілеї, які слугували підґрунтям для юридичного статусу дворянства, з числа яких чи не найголовнішим, на нашу думку, було право судочинства у королівському дворі. В утворенні суспільних прошарків велику роль відіграло прийняття королем Андрієм II «Золотої булли» (1222 р.), а згодом – створення станового суспільства. Безперечно, ніхто не був позбавлений